TÜRK KÜLTÜRÜNÜN GELENEKSEL SPORLARINDAN BİRİ OLAN TÜFEK ATICILIĞININ XVIII. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNE YANSIMALARI

Reflections of Rifle Shooting Which Was Traditional Sports of Turkish Culture on XVIIIth Century Divan Poems

Les réflexions dans la poésie de divan à XVIIIe siècle de la fanfaronnade de fusil qui l'un des sports traditionels dans la culture turque

Özge ÖZTEKİN*

ÖZET

Bu makalede, XVIII. yüzyıl Osmanlı sarayındaki tüfek atıcılığının divan metinlerine nasıl yansıdığı analiz edilmeye çalışılmıştır. O dönemde yazılmış divanlardan bir kısmında, III. Ahmed, İbrahim Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve III. Selim'in yaptıkları tüfek atışlarından bahsedilmektedir. Manzum tarih şeklinde yazılan bu şiirlerin, devrin sosyal hayatına ışık tutacak bazı izler taşıdığı da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri, geleneksel Türk sporları, tüfek atıcılığı, atış talimi, menzil.

ABSTRACT

In this article, reflection of rifle shooting in Ottoman Palace in XVIIIth century was tried to analyse in Divan texts. In these divans which were written in that period, Sultan IIIrd Ahmed, grand viziers İbrahim Pasha, Hekimoğlu Ali Pasha and Sultan IIIrd Selim were mentioned by their rifle shootings. These poems which were written in verse a chronogram to commemorate the date might be accepted as having some clues that light the way for social life of their period.

Key Words

XVIIIth Century Divan Poem, traditional Turkish sports, rifle shooting, target practice, range.

0. Giriş

Eski dönemlerden beri silah, toplum içinde hem kutsal bir güç simgesi olarak üstünlüğün, hem de bir saldırı ve korunma aracı olarak güvenliğin ifadesidir. Üzerindeki işaret ve süslemeler ise, silahı taşıyanın nitelik ve özelliklerine göre, rütbe ve prestijin göstergesidir.

Türk toplumunda İslamiyet'ten önce ok, kılıç, mızrak gibi ateşsiz silahlar kullanılırken; İslamiyet'le birlikte top, tüfek ve tabanca gibi ateşli silahlar da birer savunma aracı olarak askerî alandaki yerini almıştır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nda, muhtemelen XV. yüzyıldan itibaren ateşli silahların kullanılmasıyla saldırılar daha etkili olmaya başlamıştır. Bunlardan biri olan tüfeğin, Osmanlılar'da ilk olarak ne zaman kullanıldığı henüz kesinlik kazanmamasına rağmen, II. Murad devrinde ve 1444 yılı ortalarından itibaren orduya girdiği düşünülmektedir. Askerin tüfekle eğitimine önem veren Osmanlı padişahları, baruthane ve tüfekhaneler kurdurarak, ordunun bu yeni silah teknolojisi karşısında kendi teşkilatını da yeniden düzenlemesine olanak tanımışlardır. İlk

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

olarak yaya birliklerinde yaygınlaştırılan tüfek talimi, zamanla atlı birlikler ve yeniçeri ocağı içerisine de yerleştirilmiştir[1].

Tüfeğin askerî alandaki bu kullanımı dışında, Türk kültürünün geleneksel sporlarından biri olarak, -tıpkı ok, cirit, top ve gülle silahlarında olduğu gibi- sportif amaçlı gösteri atışları içinde de yer aldığı bilinmektedir. Bu gösteri atışları, sultanların "biniş-i hümâyûn" adı verilen saltanat gezintileri sırasında yapılmaktadır. Özellikle rûznâmelerden edinilen bilgilere göre; Yalı Köşkü, Çinili Köşk, Sepetçiler Kasrı, Beykoz Kasrı, Levend Çiftliği, Karaağaç, Bebek ve Tersane bahçeleri gibi biniş yerlerine yapılan gezintilerde, padişahın huzurunda tüfek atışlarının yanı sıra, cirit ve pehlivan güreşleri ile ok, top ve gülle atışları da gerçekleştirilmektedir. Bu vesile ile kurulan büyük ziyafet sofraları, fasıllar eşliğinde içilen kahvelerle şenlenmekte ve biniş yerleri, görsel anlamda âdeta bir kır şölenini andıran eğlence mekanlarına dönüşmektedir. O şölenlerdeki "tüfek endâhtı" esnasında, "silah-endâz" denilen atışçılar belirli bir uzaklığa konulan hedefe omuzlarında barut dolu fişekliklerleriyle sayısız atışlar yapmışlar, başarılı olanlara ödüller verilerek adlarına birer taş dikilmiştir[2].

Zamanla bir gelenek hâline gelen bu gösterilerde, Osmanlı hanedanından bazı padişahların da tüfek atışlarına bizzat katıldığı bilinmektedir. IV. Murad, II. Mustafa, III. Ahmed, III. Selim ve II. Mahmud sadece gösterileri teşrif etmekle kalmamış, birer katılımcı olarak kendileri de diğer atışçılarla birlikte hedefe nişan almışlardır. Böyle zamanlarda atış protokolü şu şekilde meydana getirilmektedir: Bir Haseki ağası nişangâha genellikle içi su dolu bir testi koyar, sarayın tüfekçibaşısı ve yamakları özel bir itinayla tüfeği doldurup has odalı ağalara verirler, onlar da büyük bir hürmetle padişaha takdim ederler. Bu tüfek atışlarına yalnız padişahlar değil; Köprülüzâde Mustafa Paşa, İbrahim Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa gibi sadrazamlar da katılarak isabetli vuruşlar kaydetmişlerdir[3].

1. XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri Metinlerinde Geçen "Tüfeng-Endâz" Tarihler

Osmanlı sarayında spor amacıyla yapılan gösteri atışları, eski şiirimize de konu olmuştur. XVIII. yüzyıl Klasik Türk Şiiri içerisinde bazı divanlarda, bu konuda yazılmış tarih manzumeleri bulunmaktadır. Bilindiği gibi XVIII. yüzyıl, "sosyal hayat ve zihniyet dünyasındaki değişimin izdüşümlerinin" (Horata 2002: 577) şiire ve özellikle manzum tarihlere yansımağa başladığı bir dönemdir. Dürrî (ö.1722), Nedîm (ö.1730), İzzet Ali Paşa (ö.1735), Râşid (ö.1735), Seyyid Vehbî (ö.1736), Rahmî (ö.1752) ve Nâşid (ö.1791) gibi şairlerin divanlarında; III. Ahmed, İbrahim Paşa, Hekimoğlu Ali Paşa ve III. Selim'in yaptıkları tüfek atışlarına dair tarih manzumeleri yer almaktadır.

Dürrî Divanı'nda, bu konuda yazılmış tarihler ve başlıkları şöyledir:

1. "Sultân Ahmed Hazretlerinüñ Tüfeng ile Beyza Darbına Târîhdür [H.1115]" (Bağrıaçık 1995: 36-38).

2. "Sultân Ahmed Hân'ın Kemerler Seyrinde Havz İçinde Tüfeng ile Urduğı Limona Târîhdür [H.1116]" (Bağrıaçık 1995: 61-62).

3. "Târîh-i Para-Zeden-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân [H.1122]" (Bağrıaçık 1995: 178-180).

4. "Târîh-i Gül-nâr-Zeden-i Hazret-i Sultân Ahmed Hân [H.1122]" (Bağrıaçık 1995: 181).

Nedim Divanı'nda, tüfek atıcılığından bahseden bir tarih manzumesi vardır:

1. "Târîh-i Tüfeng-Endâhten u Sebû-Şikesten-i Sadr-ı A'zam İbrâhîm Paşa [H.1133]" (Macit 1997: 161-162).

İzzet Ali Paşa Divanı'nda da bu konuda yazılmış bir tarih manzumesi vardır:

1. "Târîh Berây-ı Tüfeng-Endâhten-i Şehenşâh-ı Cihân Sultân Ahmed Hân-ı Sâlis [H.1125]" (Kutlar 1988: 381-384).

Râşid Divanı'nda, "tüfek-endâz"lığı anlatan tek şiirin başlığı ve tarihi şudur:

1. "Târîh-i Tüfeng-Endâhten-i Sultân Ahmed Hân [H.1132]" (Biltekin 1993: 196-197).

Seyyid Vehbî Divanı'nda, tüfek atıcılığıyla ilgili tarih manzumeleri şöyledir:

1. "Târîh-i Tüfeng-Endâhten u Zer-Şikesten-i Ahmed Hân-ı Sâlis [H.1132]" (Dikmen 1991: 339-340).

2. "Târîh Berây-ı Tüfeng-Endâhten u Zer-Şikesten-i İbrâhîm Paşa [H.1132]" (Dikmen 1991: 384-385).

3. "Târîh-i Şikesten-i Se Sebû Ez-Tüfeng-i İbrâhîm Paşa [H.1133]" (Dikmen 1991: 392-394).

Rahmî Divanı'nda, bu konuda yazılmış bir tarih manzumesi vardır:

1. "Târîh-i Şikesten-i Sebû-yı Nişân Be-Darb-ı Tüfeng [H.1145]" (Elmas 1997: 158-159).

Nâşid Divanı'nda, "tüfek-endâz"lıkla ilgili şiirlerin başlık ve tarihleri şöyledir:

1. "Târîh-i Nişân-zeden-i Hazret-i Şâh-ı Cihân-gîr Der-Bâğçe-i Sultâniye-i İrem-Nazîr [H.1203]" (Alıcı 1998: 401-402).

2. "Târîh Berây-ı Şikesten-i Şehenşâh Beyza-ı Kumrî-Râ Der-Kasr-ı Şimşâd [H.1204]" (Alıcı 1998: 408-410).

3. "Târîh-i Dîger Berây-ı Şikesten-i Beyza-ı Kumrî [H.1204]" (Alıcı 1998: 410).

4. "Târîh Berây-ı Şikesten-i Sikke-i Firengî [H.1204]" (Alıcı 1998: 411).

5. "Târîh-i Nişân-zeden-i Şâh-ı Cihân Bâ-Tüfeng-i Âteş-feşân [H.1204]" (Alıcı 1998: 405-406).

6. "Târîh Berây-ı Nişân-Zeden-i Sultân-ı Vakûr Der-Zîr-i Dıraht-ı Ihlamur [H.1205]" (Alıcı 1998: 431-433).

7. "Târîh-i Dîger Berây-ı Şikesten-i Sebû [H.1205]" (Alıcı 1998: 434-435).

8. "Târîh-i Dîger Berây-ı Şikesten-i Sebû [H.1205]" (Alıcı 1998: 436-438).

9. "Târîh-i Şikesten-i Beyza Der-Kasr-ı İshakıyye [H.1205]" (Alıcı 1998: 421-422).

10. "Târîh-i Dîger Berây-ı Şikesten-i Beyza [H.1205]" (Alıcı 1998: 423-424).

11. "Terci'-i Bend-i Mutazammın-ı Târîh-i Nişân-Zeden-i Şâh-ı Cihân [H.1205]" (Alıcı 1998: 440-444).

12. "Târîh-i Nişân-Zeden-i Şâh-ı Cihân u Mukarrebân-ı Ân Sultân [H.1205]" (Alıcı 1998: 424-431).

2. Tüfek Atıcılığıyla İlgili Olarak Adı Geçen Tarih Manzumelerinin Analizi

XVIII. yüzyıl Osmanlı sarayında gösteri amacıyla yapılan sportif tüfek atışlarını, konuyla ilgili olarak aynı dönemde yazılmış divanlarda yer alan tarih manzumeleri aracılığıyla ortaya koyan bu çalışmada elde edilen bilgiler şu şekilde sıralanabilir[4]:

1. Dönemin Osmanlı padişahlarından, yüzyılın başında III. Ahmed ve sonunda da III. Selim; sadrazamlardan ise, İbrahim Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa tüfek atıcılığına meraklı ve bu sporda başarılı şahıslardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yirmi üçüncü padişahı III. Ahmed, aynı za-

manda "Necîb" mahlaslı bir şair, celî sülûs yazıda tanınmış bir hattat, geleneksel Türk sporlardan ok ve tüfek atıcılığında usta bir nişancıdır. Örneğin, "tüfenkle nişanı vurup adına kitabe yazılan ilk Osmanlı padişahı III. Ahmed'dir" (Kahraman 1995: 533). Dürrî, İzzet Ali Paşa, Râşid ve Seyyid Vehbî divanlarında bununla ilgili örnekleri görmek mümkündür. Çok yönlü kişiliği, onu hemen her alanda başarılı kılmıştır:

Her hünerde 'aceb mahâreti var
Her fenüñ itdi rütbesin ihrâz (D1/3)

Osmanlı İmparatorluğu'nun yirmi sekizinci padişahı III. Selim de, "İlhâmî" mahlasıyla şiirler yazan bir şair, klasik Türk musikîsine yeni makamlar kazandırmış değerli bir besteci, ok ve tüfek atmaya meraklı bir sporcudur. Hatta, "tüfenkle nişanı vurup, adına taş dikilen ikinci Osmanlı padişahıdır" (Kahraman 1995: 546). Devrin şairlerinden Nâşid, onun nişancılığı hakkında birçok şiir yazmıştır:

Kemân-keşlikde yokdur bir nazîri
Sehâda oldı mensî nâm-ı Hâtem
Husûsâ kim tüfeng-endâz olunca
İsâbet itmemek mümkin mi bir dem (N1/5-6)

III. Ahmed'in sadrazamı ve Lale Devri'nin ünlü devlet adamı Damat İbrahim Paşa, kayınpederi Sultan III. Ahmed gibi hem şiire meraklı, hem de tüfek atmada ustadır. Seyyid Vehbî ve Nedîm divanlarında, onun bu yönünü gösteren şiirlere rastlanmaktadır.

I. Mahmud'un padişahlığı sırasında sadrazam olan Ali Paşa, aslında saraya III. Ahmed zamanında genç bir silahşör olarak girmiştir. Bu yüzden, kendisindeki bu silah ve atıcılık merakının gençlik yıllarından itibaren başladığını söylemek, pek de yanlış olmaz. Rahmî Divanı'nda, Ali Paşa'nın tüfek atmasıyla ilgili bir şiir vardır.

2. Tüfek atışları, padişahın/sadrazamın saltanat gezintileri sırasında gittikleri açık alanlarda yapılmaktadır. Söz konusu yirmi üç manzumeden onunda, atışların yapıldığı mekanların adı geçmektedir: Çiftehavuz'un bulunduğu Kemerler semti, Boğaziçi'ndeki Tırnakçı Yalısı, Eyüp'teki Ali Paşa Yalısı ile Bahariye Kasrı, Beykoz'daki Sultaniye Bahçesi, Topkapı Sarayı'nın içindeki Şimşâd/Şimşirlik Kasrı, içinde bir atış poligonunun da bulunduğu Beşiktaş'taki Ihlamur Mesiresi, Gülhane Meydanı'nın kuzey ucundaki İshakıye Kasrı ve Baltalimanı'ndaki Levend Çiftliği devrin önemli "biniş-i hümâyûn" yapılan yerlerindendir:

Çiftehavz içre su üzre gördi bir limon durur
Destine aldı tüfeng-i düşmen-endâzın hemîn (D2/3)
Bir gün ol Kahramân u Sâm-neberd
Oldı *Şimşîrlikde* cevlân-sâz (D1/5)
Varup *Tırnakcı Yalısında* bir gün ol hıdîv-i 'ahd
Celâl ü câh ile olmışdı zîb-i mesned-i i'zâz (Ne1/8)
Bir gün *Eyyûbda* ol mihr-i sipihr-i ikbâl
'Alî Paşa Yalısın itmiş idi beyt-i şeref (S3/18)
Bir gün ol âsaf-ı pâkîze biniş nâmıyla
Virdi çün *Kasr-ı Bahâriyyeye* zîb ü revnak (Ra1/2)
Sa'âdetle gelüp bir gün bu cây-ı nüzhet-efzâya
Dıraht-ı ıhlamûruñ sâyesin cây itdi şâhâne (N6/9)
Gelüp bu *Kasr-ı İshakıyyeye* bir gün sa'âdetle
Mukaddem darb-ı dest-i himmeti bir nev-nişân buldı (N10/6)
Hıdîv-i pür-mehâbet pâdişâh-ı Kahramân-savlet
Levend Çiftligine teşrîf idüp bâ-'izzet ü devlet (N11/II-3)

Nâşid'in, "Târîh-i Nişân-zeden-i Hazret-i Şâh-ı Cihân-gîr Der-*Bâğçe-i Sultâniye*-i İrem-Nazîr", "Târîh-i Şikesten-i Beyza Der-*Kasr-ı İshakıyye* ve "Târîh Berây-ı Şikesten-i Şehenşâh Beyza-ı Kumrî-Râ Der-*Kasr-ı Şimşâd*" adını taşıyan üç şiirinde ise, sultanın tüfekle atış yaptığı mekanların adı beyitlerde özel olarak yer almamakla birlikte, manzumelerin başlığında geçmektedir.

3. Padişahın/sadrazamın tüfek atmaya başlamasında, tespit edilen dört

farklı neden vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

3.1. Manzumelerden ikisinde, padişah/sadrazam önce yanındakilere tüfek atışı yapmalarını emreder ve onları izler. Atıcıların nişanı vuramaması üzerine, "bu işi ancak padişah/sadrazam yapabilir" şeklindeki yaygın söylemi doğrulamak için tüfeği eline alır ve hedefi vurur.

Dürrî, III. Ahmed'in küçük bir yumurtayı nişangâha diktirerek, dergâhının kullarına onu vurmalarını emrettiğini ve kendisinin de onları seyrettiğini belirtmektedir:

Hurde bir beyzayı nişângâha
Dikdirüp ol hıdîv-i bende-nüvâz
Emr idüp çâkerân-ı dergehine[5]
Oldılar beyzaya tüfek-endâz[6]
Kendi evc-i sa'âdet üzre hemân
Anları seyr iderdi çün şehbâz (D1/7-9)

Ancak ne hikmetse, kimse hedefi vuramamış; bunun üzerine, "kudret tahtının Süleymân'ı" olan III. Ahmed nişan alanına gelerek, yapısı sanatkârâne ve sesi de gök gürültüsünü andıran tüfeği ile ateş etmeye başlamış ve ilk atışında yumurtayı bin parçaya bölmüştür:

Hikmeten kimse urmadı hedefe[7]
Kaldılar hep esîr-i sûz u güdâz
Ol Süleymân-ı taht-ı iclâlüñ
İtdi şâhîn-i gayreti pervâz
Ele aldı salâbet ile hemân
Bir musanna' tüfeng-i ra'd-âvâz
Nice bir kerre âteş itdi ise
Oldı biñ pâre beyza-ı mümtâz (D1/10-13)

Seyyid Vehbî ise, Eyüp'teki Ali Paşa Yalısı'na giden İbrahim Paşa'nın, tüfek atma talimi yapılması için yanındakilere emrettiğini anlatmaktadır. Sekiz yüz adım uzaklıktaki bu hedefe "göz ermez, kurşun nasıl yetişir?" diye düşünülürken; ancak sadrazamın, bu kadar uzak bir mesafeden nişangâhtaki testiyi vurabileceğine kanaat getirilir:

İtdiler emri ile meşk-i tüfeng-endâzî
Küng-i hammâm gibi oldı tüfengler pür-def
İtdiler tûlını peymûde-i endâze-i kâm
Saydılar geldi sekiz yüz adım ol müstehdif
Didiler buna göz ermez nice kurşun yetişir
Kimse kâdir degül illâ ki cenâb-ı âsaf (S3/25-27)

Sadrazam, Tozkoparan adlı tüfeğini hemen avucuna alır. Tepeye birbiri ardınca üç testi koydurarak, hepsini vurup kırar:

Var idi Tozkoparan nâmlı bir pâk tüfeng
Destine kuvvet idüp anı hemân zîver-i kef
Püşteye birbiri ardınca koyup üç desti
Üçüni dahı urup kırdı o zât-ı eşref (S3/28-29)

3.2. İki manzumede, yapılan atışları seyreden padişahın/sadrazamın, içindeki "ben de atmalıyım" isteğinden kaynaklanan bir "tüfeng-endâz"lığı söz konusudur.

Dürrî, bir gün III. Ahmed'in, hizmetçilerine tüfek atmalarını emrederek kendisinin de onları seyrettiğini; daha sonra kendisinin de atış yapma arzusuyla, "ateş saçan bir ejdere" benzeyen tüfeğini eline alarak, nişangâha dikilen gümüş bir paraya ateş ettiğini anlatmaktadır:

Emr idüp huddâmına bir gün tüfeng-endâzlık
Seyr iderken mesnedinde ol şeh-i vâlâ-mekân
Tab'-ı pâki meyl idince bir tüfeng aldı ele
Oldı gûyâ ol tüfeng bir ejder-i âteş-feşân
Dikdiler bir pâre-i sîmîn nişângâha hedef
Eyleyüp nûr-ı ferâsetle anı ol şeh nişân
Himmetiyle özlerin[8] urdı üçünci def'ada
Seyr idenler didiler hakkâ budur sâhib-kırân (D3/13-16)

Rahmî ise, Ali Paşa'nın nişan olarak kullanılan bir dağ tepesinden iki yüz adım uzağa bir testi dikilmesini emrederek, tüfek atanları izlemeye başladığını anlatmaktadır. O kadar uzak bir mesafeden kurşunun nişana erişmeyeceği söylenince, "Kerrâr" lakaplı Hz. Ali'nin adaşı olan sadrazam, eline tüfeğini alarak atışa başlamıştır:

Gördi kim karşıda bir püşte-i kûh üstinde
Eylemiş vaz'-ı eser sadr-ı kerîm ü esbak
İtdi ol âsaf-ı zî-şân dahi emr ü fermân
Bir sebû dikdiler andan iki yüz adım uzak
Seyr idüp hâsılı bu vaz'-ı tüfeng-endâzân
Didiler kurşun erişmez bu nişâna mutlak
Destine aldı tüfengin o semiyy-i Kerrâr
Hırmen-i düşmene ammâ ki bırakdı kundak (Ra1/3-6)

3.3. Manzumelerin altı tanesinde, padişahın/sadrazamın hüner göstermek amacıyla tüfek attığı görülmektedir.

Dürrî, III. Ahmed'in Çiftehavuz'daki suyun üstünde bir limon durduğunu görünce, hemen eline tüfeğini alarak yüz adım uzaklıktan nişan alıp, bir atışta limonu vurduğunu ve böyle bir hünerin kimsede olmadığını söylemektedir:

Çiftehavz içre su üzre gördi bir limon durur
Destine aldı tüfeng-i düşmen-endâzın hemîn
Yüz adım yerden alup ferâsetle nişân
Bir atışda urdı limonı hemân ol hurde-bîn
Kimde vardur bu hüner Allâh içün insâf idüñ
Uşta limon uşta havz uşta tüfeng-i âhenîn[9] (D2/4-6)

İzzet Ali Paşa, bir gün III. Ahmed'in hüner göstermek adına tüfeğini alarak, Tanrı'nın yardımıyla seksen adım uzaklıktan bir Frenk altınına ateş ettiğini söylemektedir. Sultan, bir atışta parayı ortasından vurmuş ve "kötülük isteyen düşmanın kalbi" gibi, altını delik deşik etmiştir:

Sa'âdet ile izhâr-ı hüner 'arz eyleyüp bir gün
Tüfengin alup iclâl ile bâzû-yı hümâyûna[10]
Derûnî isti'ânet eyleyüp 'avn-i İlâhîden
Tüfengi atıcak seksen adım yerden bir altuna
Bir atışda hemân çâk ortasından darb idüp anı
Zeri döndürdi kalb-i düşmen-i bed-hâh-ı magbûna (İ1/9-11)

Nedîm, bir gün İbrahim Paşa'nın sahilsaraydan etrafı seyrederken, ansızın denizin kenarında bir yerin gözüne çarptığını belirtir. Burası o kadar uzaktır ki, oraya kurşun bile erişemez:

İderken suffa-i sâhil-serâdan 'âlemi seyrân
Leb-i deryâda nâ-geh oldı bir câya nigeh-endâz
...
'Aceb kurşun erişmek ana mümkin mi dinildükde
Bakan kıldı ne mümkin diyü inkâr itmege âgâz (Ne1/9,11)

Birden tüfek atmaya karar veren İbrahim Paşa, bir testiyi nişangâh olarak hazırlatır ve demirden yapılma tüfeğini getirtir. Koluna aldığı altın işlemeli bu tüfek ile ateş ettiğinde, sanki felekten büyük bir gürültü kopar:

Buyurdı sadr-ı devrân kim ne var halletmege anı
Nişângâh-ı sebû hâzır tüfeng-i âhenîn dem-sâz
...
Kola alup tüfeng-i zer-nişânın âteş itdükde
Felekden kopdı sad tahsîn diyü hengâme-i âvâz (Ne1/12,14)

Nâşid, hedefe konulan bir kumru yumurtasını, III. Selim'in dört yüz adım uzaklıktan vurarak ikiye böldüğünü söylemektedir. Böyle bir hünerin kimsede bulunmadığını da ekleyen şair, padişahtaki bu feyzin ilahî bir kaynaktan geldiği kanaatindedir:

Dört yüz adım yerden urmışdı mukaddem beyzayı
Şimdi ammâ beyza-ı kumrîyi da itdi dü nîm
Olmamışdur kimseden sâdır bu gûne bir hüner
Pâdişâhum dâd-ı Hakdur saña bu feyz-i 'amîm (N2/5-6)

Nâşid, yine aynı olayı anlattığı bir başka manzumede, nişana konulan beyaz bir kumru yumurtasına ateş eden III. Selim'in, insan zihnini şaşırtan başarısından söz etmektedir:

Nişâna koydılar bir beyza-ı beyzâ-yı kumrîyi
Şikest itdi anı hayret virür bu zihn-i insâne (N3/4)

Nâşid'in diğer bir manzumesinde, III. Selim'in tüfek atışı yapma arzusuyla Levend Çiftliği'ne geldiği ve hedefteki testiyi vurarak kırdığı dile getirilmektedir:

Hıdîv-i pür-mehâbet pâdişâh-ı Kahramân-savlet
Levend Çiftligine teşrîf idüp bâ-'izzet ü devlet
Nişân atmaga meyl itdi o sultân-ı melek-haslet
Derûnî nice fâl-ı hayra sıdk ile idüp niyyet

Sebûyı kırdı çün dehrüñ şehenşâh-ı melek-şânı
Cevâhir-pâş-ı tahsîn oldı çarhuñ cümle sükkânı (N11/3-5)

3.4. Bir manzumede ise, padişah ile enderun ağaları arasında geçen ve her seferinde menzilin arttırıldığı bir "tüfek atma yarışı" vardır. Ağaların hepsinin başarıyla nişanı vurmalarının ardından, padişah da hedefi şaşırmadan ve üstelik diğerlerininkinden çok daha uzak mesafeden atışını yapar.

Nâşid, III. Selim'in yakın çevresindeki enderun ağaları ile yaptığı bir tüfek atma yarışını anlatmaktadır. Bir gün padişah, sarayın ileri gelen ağaları ve tüfek atıcısı olan özel hizmetçileri ile birlikte bir alana gider ve hemen tüfek atışı yapılması emrini verir:

Gelüp bir gün bu cây-ı dil-güşâya
Mehâbetle nazar kıldı fezâya
Yanında var idi nice havâsı
Tüfeng-endâz olan huddâm-ı hâsı
Hemânâ oldı cârî emri ol dem
Tüfeng atsun ağayân-ı mükerrem (N12/10-12)

İlk olarak Halil Ağa, sekiz yüz on üç adım menzildeki nişanı vurur:

Mukaddem cümleden Halîl Ağaya[11]
Nişân vaz' itdiler sahn-ı fezâya
Sekiz yüz on üç adım idi menzil
Nişân urdı merâmı oldı hâsıl (N12/13-14)

Kâsım Ağa, nişanı kırk iki gez uzağa koyup vurur. Sa'id, nişanı yüz doksan dokuz gez geri koyarak, bin elli dört adım yere uzatır ve testiyi yüz parçaya böler:

Musâhib Kâsım Ağa gördi anı
Derûnuñdan kopup gayret nişânı
Tamâmen kırk iki gez de ba'îde[12]
Koyup urdı gelüp nevbet Sa'îde
O dahi geldi yüz doksan dokuz gez
Gerü koydı nişânı kıldı müfrez
Biñ elli dört adım yere uzatdı
Sebûyı kıldı sad pâre tuz itdi (N12/15-18)

Tüfek atmada eşi benzeri bulunmayan, ama bu hali görünce bir dengi geldiğini anlayan sarayın tüfekçibaşısı, nişanı elli beş buçuk adım daha geriye çekerek, toplam bin yüz dokuz buçuk adım mesafeden ateş edip vurur:

Görüp bu hâleti çün ser-tüfengi
Tüfeng atmada nâdir şimdi dengi
Tamâmen elli beş buçuk adım yer
Gerüye çekdi ol zât-ı hünerver
Olup biñ yüz dokuz buçuk nişânı
Kılup icrâ-yı gayret urdı anı (N12/19-21)

Şâkir Ağa, nişanı otuz yedi buçuk adım daha geriye koyarak testiye kurşun atar:

Görüp bu cünbüşi bî-bâk ü pervâ
Derûnî şevke geldi Şâkir Ağa
Otuz yedi buçuk hatve gerüye
Koyup darb eyledi sürbi sebûya[13] (N12/22-23)

Rüstem Ağa da zerre kadar durmayıp, nişanı üç adım geriye çekerek atışını yapar. Böylece menzil, istenilen mesafeye ulaşarak bin yüz elli gez olur:

Bakup Rüstem Ağa bu kerr ü ferre
Tevakkuf itmeyüp mikdâr-ı zerre
Üç adım yer gerü urdı nişânı
Okutdı bu hünerde dâstânı
Bu menzil buldı çün hadd-i nisâbı
Tamâm biñ yüzle elli gez hesâbı (N12/24-26)

O zamana dek yapılan atışları izleyen padişahın hazine vekili Bilal Ağa, nişanı yirmi altı adım geriye alarak, ateş saçan tüfeğiyle testiyi vurur:

Bilâl Ağa vekîl-i hâzin-i şâh
Temâşâ eyleyüp oldukda âgâh
Yigirmi altı adım yer gerüye
Mahal ta'yîn kıldı çün sebûya
İdüp icrâ tüfeng-âteş-feşânı[14]
O da gayret idüp urdı nişânı (N12/27-29)

Padişahın huzurunda bulunan "nedîm"leri de nişan tertip ederler. Bunların içerisinde kahvecibaşı Hüsameddin Ağa, nişanı sekiz gez bozup geriye çekerek ateş eder ve bu başarısından dolayı, adına bir taş dikilir. Toplam, bin yüz seksen dört adım uzaklıktan vuruş yapan

ağanın şöhreti de dünyayı baştan başa tutar:

Nedîmân-ı cenâb-ı pâdişâhî
Nişân tertîbin itdiler kemâhî
Hüsâme'd-dîn Ağa Kahvecibaşı
Sekiz gez bozdı anı dikdi taşı
Olup biñ yüzle seksen dört adım yer
Bu şöhret tutdı dünyâyı ser-â-ser (N12/30-32)

Şahın silahdârı Seyyid Abdullah Ağa, nişana on kez ateş ederek tamamen vurup bozar:

Silahdâr-ı şehenşâh-ı felek-câ
Cenâb-ı Seyyid 'Abdu'llâh Ağa
Tamâmen urdı bozdı anı on kez
Nişânı kıldı bu vech ile müfrez (N12/33-34)

Bunu gören padişahın ser-çukadârı Baş Ağa, nişanı kırk beş adım daha geriye koyarak bir iki hamlede testiyi vurur. Toplam uzaklık, bin iki yüz kırk bir gez olmuştur:

Görüp bu resme tertîb-i dil-ârâ
Derûnî cûşa geldi Baş Ağa
...
Koyup kırk beş adım andan gerüye
Bir iki hamlede urdı sebûya
Biñ iki yüzle kırk bir gez müsellem
Nişân vaz' eyledi ol merd-i 'âlem (N12/35,44-45)

Artık, tüfekle atış yapma sırası III. Selim'e gelmiştir. Nişanı altmış beş adım geriye koyarak tüfeğini eline alan padişah; korkusuzca, bir iki hamlede, Tanrı'nın da yardımıyla testiyi vurup kırar. Nâşid'e göre, bin iki yüz altmış üç adım uzaklıktan hedefi vuran padişahın bu başarısı, normal bir insan gücü değil ancak keramettir:

Olup manzûr-ı sultânî bu menzil
Tüfeng atmaga oldı tab'ı mâ'il
Koyup altmış beş adım yer verâya
Tevekkül eyledi lutf-ı Hudâya
Tüfengin aldı deste kahramânî
Nukûş-ı hâke dönderdi nişânı
Urup kırdı hemân-dem bî-muhâbâ
Bir iki hamlede bâ-'avn-ı Mevlâ
Olup biñ iki yüz altmış üç adım
Kerâmetle nişânı urdı şâhum
Degil vüs'-i beşer bu zûr u kuvvet
Kerâmetdür kerâmetdür kerâmet (N12/46-51)

4. Tüfek atışlarında nişan olarak yumurta/kumru yumurtası, limon, gümüş bir para, nar çiçeği, bir Frenk altını/dinarı/altmışlığı veya bir testi kullanılmaktadır.

Hurde bir *beyzayı* nişângâha
Dikdirüp ol hıdîv-i bende-nüvâz (D1/7)
Dört yüz adım yerden urmışdı mukaddem *beyzayı*
Şimdi ammâ *beyza-ı kumrîyi* de itdi dü nîm (N2/5)
Çiftehavz içre su üzre gördi bir *limon* durur
Destine aldı tüfeng-i düşmen-endâzın hemîn (D2/3)
Dikdiler bir *pâre-i sîmîn* nişângâha hedef
Eyleyüp nûr-ı ferâsetle anı ol şeh nişân (D3/15)
Ya'nî sad pâre idince pâreyi şâh-ı be-nâm
Dikdi anuñ yerine bir dâne *gül-nârı* nişân (D4/2)
Tüfeng ile nişâne aldı bir *dînâr-ı efrencî*
Atup seksen beş adım yerden urdı birde altunı (R1/12)
Fireng altmışlıgın emriyle koydılar nişâna çün
Şikest itdi başından fâl-ı hayrı eyleyüp îmâ (N4/3)
Gösterüp cümleye bu püşteyi didi 'acebâ
Üstine konsa *sebû* kurşuna olur mı hedef (S3/24)
Çıkdı tüfenginden hemân bir dâne âteş-feşân
Destiyi itdi bî-gümân hem-sûret-i nakş-ı zemîn (N8/11)

5. Padişahın/sadrazamın, tüfek atışlarında genellikle başarılı olduğu görülmektedir.

5.1. Manzumelerden altı tanesinde, padişahın/sadrazamın hedefi bir kerede vurduğu ifade edilmiştir:

Nice bir kerre âteş itdi ise
Oldı biñ pâre beyza-ı mümtâz (D1/13)
Yüz adım yerden alup ferâsetle nişân
Bir atışda urdı limonı hemân ol hurde-bîn (D2/5)
Bir atışda hemân çâk ortasından darb idüp anı
Zeri döndürdi kalb-i düşmen-i bed-hâh-ı magbûna (İ1/11)
Tüfeng ile nişâne aldı bir dînâr-ı efrencî
Atup seksen beş adım yerden urdı birde altunı (R1/12)
Pey-â-pey her birini kıldı fersûde bir âteşde
Anuñ da kuvvet-i bâzûsı hayrân itdi huzârı (S2/12)
Bir hamle ile alduñ nüh sad adım mahalden
Urdı sebûyı birden Sultân Selîm-i zî-şân [1204] (N5/13)

5.2. Üç manzumede, padişahın/sadrazamın hedefi üçüncü atışta vurduğu belirtilmiştir:

Himmetiyle özlerin urdı üçünci def'ada
Seyr idenler didiler hakkâ budur sâhib-kırân (D3/16)
Himmet idüp anı da urdı üçünci def'ada
Seyr idenler kaldılar engüşt-i hayret-ber-dehân[15] (D4/3)
Def'a-i sâlisede urdı sebûyı kırdı
Destinüñ çatladı gûyâ ki başında bardak (Ra1/9)

5.3. Bir diğer manzumede ise, padişahın atışı sekiz defa denedikten sonra ancak dokuzuncuda nişana isabet ettirdiği söylenmektedir:

Atup sekiz kerre tamâm ol şâh-ı İskender-gulâm
Nüh rütbede urdı tamâm böyle hüner urma nedür (N9/8)

6. Padişahın/sadrazamın yaptığı en iyi atış üzerine, bu başarısının ebediyen hatırlanması için, nişangâha bir taş dikilmektedir. Ok atışları için de söz konusu olan bu davranış, zamanla yaygınlaşarak bir gelenek haline gelmiştir.

Seyyid Vehbî, III. Ahmed'in hedefteki altını ilk atışta vurduğundan dolayı, düzgün bir taşın nişangâha dikildiğini ifade etmektedir:

Firengî bir zer âmâc itdi seksen beş adım yerden
Tüfeng-i zer-nişânla bu mahalden atdı kurşunı
...
Tüfeng alup atarken pâ-nihâde oldugı yerde
Nişângâha mukâbil dikdiler bu seng-i mevzûnı (S1/8,12)

Nedîm, İbrahim Paşa'nın testiyi başarıyla vurmasının ardından, bu olayın ebedîyen hatırlanması için, bulunduğu alana bir nişan taşı dikildiğini söylemektedir:

Kola alup tüfeng-i zer-nişânın âteş itdükde
Felekden kopdı sad tahsîn diyü hengâme-i âvâz
...
Cihânda yâd olunmag içün ol kâr-ı pesendîde
Diküp seng-i nişân ol câyı çünkim kıldılar mümtâz (Ne1/14,19)

7. Menzilgâhta her zaman tek hedef yoktur. İki manzumeye göre sadrazam, öncekinde iki; sonrakinde de üç nişana arka arkaya ateş ederek vurmuştur.

Seyyid Vehbî'ye göre III. Ahmed, vurduğu Frenk dinarını sadrazama göndererek, onun da ateş etmesini istemiştir. Bunun üzerine İbrahim Paşa, Frenk dinarıyla birlikte bir başka altını da nişana koyarak, birbirinin ardı sıra, ilkinde altmış ve ikincisinde de yetmiş beş adım mesafeden ateş edip, iki altını da tek atışta vurmuştur:

Bu gûne bir hüner çün sâdır oldı şâh-ı 'âlemden
Vezîr-i a'zama gönderdi ta'zîmen o dînârı
...
O dahı kuvvet-i bâzû-yı şehden idüp istimdâd
İki altunı itdürdi nişânda tîz bâzârî
Pey-â-pey her birini kıldı fersûde bir âteşde
Anuñ da kuvvet-i bâzûsı hayrân itdi huzzârı
Birinde altmış u birinde yetmiş beş adım yerden
Ruh-ı tasvîre urdı ol dahı sîlî-i Settârı (S2/7,11-13)

Yine aynı şairin bir başka manzumesinde, İbrahim Paşa'nın bir tepeye birbiri ardınca üç testi koydurarak, hepsini vurup kırdığından bahsedilmektedir. Seyyid Vehbî, "sadrazam tüfeğiyle arka arkaya üç testi kırdı" diyerek tarih mısraını söylemiştir:

Püşteye birbiri ardınca koyup üç desti
Üçüni dahı urup kırdı o zât-ı eşref
...
Bunda da Tozkoparan menzili alup hakkâ
Üç sebû kırdı pey-â-pey tüfegiyle âsaf [1133] (S3/29,31)

8. Manzumelerde, tüfek için değişik sıfatların kullanıldığı tespit edilmiştir. Güçlü sesi dolayısıyla "ra'd-âvâz", verdi-

ği korku nedeniyle "düşmen-endâz", barut dolu mermisinin yakıcılığı sebebiyle "âteş-feşân", en uzak noktayı bile hızla vurabilme özelliğiyle "tozkoparan", yapısıyla ilgili olarak "âhenîn" ve üzerindeki işlemeler için de "musanna'" ve "zer-nişân" ifadeleri yer almaktadır:

Ele aldı salâbet ile hemân
Bir *musanna'* tüfeng-i *ra'd-âvâz* (D1/12)
Çiftehavz içre su üzre gördi bir limon durur
Destine aldı tüfeng-i *düşmen-endâzın* hemîn (D2/3)
Tab'-ı pâki meyl idince bir tüfeng aldı ele
Oldı gûyâ ol tüfeng bir ejder-i *âteş-feşân* (D3/14)
Var idi *Tozkoparan* nâmlı bir pâk tüfeng
Destine kuvvet idüp anı hemân zîver-i kef (S3/28)
Kimde vardur bu hüner Allâh içün insâf idüñ
Uşta limon uşta havz uşta tüfeng-i *âhenîn* (D2/4-6)
Firengî bir *zer* âmâc itdi seksen beş adım yerden
Tüfeng-i *zer-nişânla* bu mahalden atdı kurşunı (S1/8)

9. Manzumelerde, genel anlamda atıcılık, özel olarak da tüfek atıcılığı konusunda ilgili literatürü oluşturabilecek pek çok terim ve tabire bu manzumelerde rastlanmaktadır: Adım, barut, darb it-, geri koy-, geriye çek-, gez, hatve, hedef/atış dik(tir)-, hedef ol-, hedefe vur-, isabet et-, kundak bırak-, kurşun erişme-, mahal, menzil, menzilgâh, nişan, nişan al-, nişan at-, nişan kır-, nişan tertip et-, nişan vur-, nişangâh, seng/taş dik-, sürb/kurşun, talim, tozkoparan menzili, tüfek-endâz, tüfek at-, vb.

Dikdiler bir pâre-i sîmîn *nişângâha hedef*
Eyleyüp nûr-ı ferâsetle anı ol şeh nişân (D3/15)
Cihânda yâd olunmag içün ol kâr-ı pesendîde
Diküp seng-i nişân ol câyı çünkim kıldılar mümtâz (Ne1/19)
Bir atışda hemân çâk ortasından *darb idüp* anı
Zeri döndürdi kalb-i düşmen-i bed-hâh-ı magbûna (İ1/9-11)
Bu hâlet meşk ile *ta'lîm* ile olmaz kerâmetdür
Kıl idrâk iktidâr-ı ma'nevî-i şâh-ı gerdûnı (R1/15)
Bunda da *Tozkoparan menzili* alup hakkâ
Üç sebû kırdı pey-â-pey tüfegiyle âsaf [1133] (S3/31)
Destine aldı tüfengin o semiyy-i Kerrâr
Hırmen-i düşmene ammâ ki *bırakdı kundak* (Ra1/6)
Biñ iki yüzle altmış *gez* mahal oldukda *menzilgâh*
Tüfengin aldı dest-i pâkine şevk ile merdâne (N6/11)
Bir iki def'a iş'âl itdi *bârût*-ı tüfengini
Sadâ-yı zûr-ı darbı irdi gûş-ı çarh-ı gerdâne (N6/13)
Tamâm dört yüz otuz dört *hatve* yerden *darb idüp* anı
Tüfeng-endâz olan ehl-i hüner san tâze cân buldı (N10/9)
Sekiz yüz on üç *adım* idi *menzil*
Nişân urdı merâmı oldı hâsıl (N12/14)
O dahi geldi yüz doksan dokuz *gez*
Gerü koydı nişânı kıldı müfrez (N12/17)
Akarsa hâmeden târîh-i çesbân
Nişân kırdı yine şâh-ı cihân-bân [1205] (N12/58)

10. İki manzumede, padişah/sadrazamdan başka, onlara yakın diğer insanların da adları geçmektedir. Hekimoğlu Ali Paşa'nın yaptığı tüfek atışı sırasında yanında olan, sarayın nişancısı Bekir Paşa; III. Selim'in enderun ağalarından musâhib-i şehriyârî Halil Ağa ve Şâkir Ağa, o tarihte hazine vekili olan Bilal Ağa, kahvecibaşı Hüsâmeddin Ağa, silahdâr Seyyid Abdullah Ağa, ser-çukadar Baş Ağa, sarayın ser-tüfengi (tüfekçibaşısı) ile Sa'id, Kâsım ve Rüstem Ağa bunlardandır:

Didi fermân-dih-i bahreyn Bekir Paşaya
Sen hemân dîde-i dikkatle sebûya pek bak (Ra1/7)
Mukaddem cümleden Halîl Ağaya
Nişân vaz' itdiler sahn-ı fezâya (N12/13)
Musâhib Kâsım Ağa gördi anı
Derûnuñdan kopup gayret nişânı (N12/15)
Tamâmen kırk iki gez de ba'îde
Koyup urdı gelüp nevbet Sa'îde (N12/16)
Görüp bu hâleti çün ser-tüfengi
Tüfeng atmada nâdir şimdi dengi (N12/19)
Görüp bu cünbüşi bî-bâk ü pervâ
Derûnî şevke geldi Şâkir Ağa (N12/22)
Bakup Rüstem Ağa bu kerr ü ferre
Tevakkuf itmeyüp mikdâr-ı zerre (N12/24)
Bilâl Ağa vekîl-i hâzin-i şâh
Temâşâ eyleyüp oldukda âgâh (N12/27)
Hüsâme'd-dîn Ağa Kahvecibaşı
Sekiz gez bozdı anı dikdi taşı (N12/31)
Silahdâr-ı şehenşâh-ı felek-câ
Cenâb-ı Seyyid 'Abdu'llâh Ağa (N12/33)
Görüp bu resme tertîb-i dil-ârâ
Derûnî cûşa geldi Baş Ağa (N12/35)

11. Manzumelerin ikisinde, sultanın yaptığı tüfek atışlarına tarih düşürülmesi için ferman yollandığı ifade edilmektedir. Padişahın bu şekilde resmî bir yolla atış tarihinin kaydedilmesini emretmesi, Osmanlı sarayında spora ve özellikle de tüfek atıcılığına verilen önemi göstermesi bakımından değerlidir. Bu şiirler, hem siyasî tarih hem de spor tarihi açısından, tarih yazıcılığında kullanılan birinci derecedeki kaynakların verdikleri bilgileri doğrulayıcı ve destekleyici yönde birer malzeme olarak değerlendirilebilirler:

Elli üç adım mesafeden parayı vurarak, küçücük parçalara bölen Sultan Ahmed'in fermanıyla tarih mısraını yazan Dürrî, "dünyanın sultanı, bir parayı bin parça etti" diyerek onun tüfek atmadaki hünerini bir kere daha belirtmiştir:

Elli üç adım mahalli fikr idüp insâf kıl[16]
Hurde bir pâre nice teşhîs ider hurde-dân[17]
...
Dürrî fermân-ı hümâyûn ile târîhin didi
Kıldı ol bir pâreyi sad pâre sultân-ı cihân [1122] (D3/18,23)

Yine aynı şairin bir başka manzumesinde, önceki nişanın tarihini tamamlamadan, bir başka atış için ansızın yüce bir fermanın daha geldiği ve III. Ahmed'in parayı yüz parça ettikten sonra, onun yerine bir nar çiçeğini nişan olarak diktirdiği dile getirilmektedir:

Bir nişân-ı dil-keşin târîhi tekmîl olmadın
Geldi bir fermân-ı 'âlî dahi ol dem nâ-gehân
Ya'nî sad pâre idince pâreyi şâh-ı be-nâm
Dikdi anuñ yerine bir dâne gül-nârı nişân (D4/1-2)

3. Sonuç

Sportif amaçlı gösteri atışlarından biri olan "tüfeng-endâz"lığın, XVIII. Yüzyıl Divan Şiiri metinlerine ne derece yansıdığını ortaya koymaya çalışan bu yazıda; sultanların ve sadrazamların çıktıkları binişler sırasında, yaptıkları tüfek atışlarının birer tarih manzumesiyle âdeta kaydedilerek belgelendiği görülmektedir.

III. Ahmed'in tüfek atışları için yazılan tarihler, padişahın hedefi vurmada başarılı bir "tüfeng-endâz" olduğunu göstermektedir. Adına taş dikilerek bu mahareti ölümsüzleştirilen sultan, atışlarının büyük çoğunluğunu ilk vuruşta gerçekleştirmiştir. Ancak, üçüncü defada vurduğu nişanlar da vardır. Küçük bir yumurta, su üstünde duran bir limon, gümüş bir para, nar çiçeği veya Frenk altını gibi çeşitli hedefler seçmesi, onun her attığını vurabilecek kadar usta ve cesur bir nişancı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Yine bu şiirlere göre, atışı yaparken durduğu ayak yeri ile nişanın bulunduğu mahal arasında da, her atış için sabit bir uzaklık yoktur. En uzak menzili yüz adım, en yakın menzili de elli üç adımdır. Bunun dışında, seksen ya da seksen beş adım mesafeden tüfek atarak nişanı vurduğu da olmuştur. III. Ahmed'in ferman yayınlayarak atışlar için tarih düşürülmesini istemesi ise, bizzat saraydan gelen en üst düzeyde katılımın bir ifadesi olarak, Türk kültür tarihi içerisinde geleneksel sporlara ne kadar değer verildiğini gösteren önemli bir kayıttır.

Damat İbrahim Paşa'nın yaptığı isabetli tüfek atışlarında, Frenk altını veya herhangi bir testiyi nişan olarak seçtiği görülmektedir. Hatta tek testi ile yetinmeyip, bir atışta arka arkaya üç testiyi vurduğu bile anlatılmaktadır. Padişah III. Ahmed'in seksen beş adım mesafeden bir Frenk altınını vurmasının ardından aynı hedefi sadrazamına da göndermesi, sportif yönden ikili bir karşılaşma yapıldığının işaretidir. İbrahim

Paşa sadece gönderilen altını vurmakla kalmamış, nişangâha onunla birlikte koydurduğu bir başka altını da diğerinin peşi sıra vurup kırmıştır. Ancak aradaki uzaklık birinde altmış, diğerinde yetmiş beş adım geldiğine göre, bu atışta padişah kadar uzağa atamadığı söylenebilir. Üç vezir ile yaptığı bir başka atış yarışmasında ise, hedefe sekiz yüz adım gibi çok uzak bir mesafeden nişan almıştır. Buna "Tozkoparan menzili" denilmesinin nedeni ise şudur: Vaktiyle -muhtemelen XV. yüzyılda- Tozkoparan İskender adında bir ok atıcısı varmış. Bu kişi, bütün ok meydanlarındaki menzillerin en uzunu olan "poyraz menzili"nin (1281.5 adım) sahibi olan taş dikmiş bir nişancı imiş[18]. Tarih manzumelerinde İbrahim Paşa'nın tüfek atış menzili verilirken, bu iki nişancı arasında tüfeği/oku en uzağa atma yönünden benzerlik kurulmuş ve telmih yoluyla da Tozkoparan'ın ismi bir kez daha anılmıştır.

Hekimoğlu Ali Paşa, silahşörlük geçmişi olmasına rağmen, kendisinden önceki nişancılardan III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa ile birlikte değerlendirildiğinde, pek de başarılı durmamaktadır. Elbette buradaki tek bir şiir, onun sporcu yönü hakkında sağlıklı karar vermek için yeterli değildir. Ama metne göre sadrazam, testinin kâh üstüne kâh altına vurarak ancak üçüncü atışta tam anlamıyla nişanı vurabilmiştir. Ali Paşa'nın ayak yeri ile hedef arasındaki menzilinin yedi yüz adım olması ise, oldukça iyi bir mesafe sayılabilir. Böylece, İbrahim Paşa'nın sekiz yüz adımlık menziline de nispeten yaklaştığı görülmektedir.

Sultan III. Selim'in yaptığı tüfek atışları üzerine oldukça detaylı bilgiler veren Nâşid, sarayın içinde olan/saraydan gelme bir şairdir. Bu yüzden, padişahın daima yakınında olduğunu düşünmek pek de yanlış olmaz. Belki de, konuyla ilgili olarak tespit edilen şiirlerde, diğer ünlü nişancılara göre III. Selim'in tüfek atıcılığı hakkında daha çok malzeme bulunmasının nedeni budur. Padişahın hedef olarak testi, kumru yumurtası ve Frenk altınını seçmesi, onun da tıpkı III. Ahmed gibi her çeşit nişanı vurabilen usta ve cesur bir atışçı olduğunu göstermektedir. Yine manzumelere göre, en uzak menzili adım olarak bin iki yüz altmış üç, gez olarak da bin üç yüz altmıştır. En yakın menzili ise, adım olarak dört yüz, gez olarak da bin iki yüz altmıştır. Bu sayılar, III. Selim'in, adı geçen diğer padişah/sadrazam atıcılar ile karşılaştırıldığında, en iyi dereceleri yapan nişancı olduğunun da işaretidir. Hatta, bizzat kendi dönemi içerisinde, enderun ağaları ve şahsî hizmetini gören yardımcıları ile yaptığı yarışta bile bunu anlamak mümkündür. Atış yapılan ayak yeri ile hedef arasındaki uzaklık, atışı yapan her sporcu tarafından biraz daha geriye çekilmiş; sıra sultana geldiğinde ise, bu mesafe en uzak seviyesine ulaşmıştır.

NOTLAR

[1] Bkz. İnalcık 1957, Parry 1973, İlgürel 1979, Eralp 1993, Agoston 1999.

[2] Bkz. Evyapan 1972, Eldem 1973, Yıldız 1979, Pakalın 1993 a-b.

[3] Bkz. Yıldız 1972, Kahraman 1995.

[4] Örnek olarak verilen beyitler Eski Anadolu Türkçesi'ne göre okunmuş, beyitlerin transkripsiyonlu çevirisi yerine sadece uzun ünlülerin ve nazal n'nin gösterimi (â, î, û, ñ) yoluna gidilmiştir. Yazının birinci alt başlığında da belirtildiği gibi, her şairin manzumesine kendi içerisinde birer numara verilmiş; divanlarından alınan beyitlerde, düzeltilmesi gereken bazı kelime ve kelime grupları olduğundan, metinde ve dipnotlarda Dürrî Divanı için D, Nedim Divanı için Ne, İzzet Ali Paşa Divanı için İ, Seyyid Vehbî Divanı için S, Râşid Divanı için R, Rahmî Divanı için Ra, Nâşid Divanı için N kısaltmaları kullanılmıştır. Buna göre, D1/3 şeklindeki bir ifade, Dür-

rî'nin birinci manzumesinin üçüncü beyiti anlamına gelmektedir.

[5] dergehine: dergâhına D.

[6] beyzaya: beyzâya D.

[7] Hikmeten: Hikmetâ D.

[8] özlerin: üzlerin D.

[9] uşta tüfeng-i âhenîn: tüfeng-i âhenîn D.

[10] Tüfengin: Tüfengüñ İ.

[11] Halîl Ağa: Hâlid Ağa N.

[12] gez: kez N.

[13] gez: kez N.

[14] tüfeng-âteş-feşânı: tüfeng âteş-feşânı N.

[15] hayret-ber-dehân: hayret-i derdehân D.

[16] adım: âdem D.

[17] ider hurde-dân: olur hurdadan D.

[18] Daha geniş bilgi için bkz. Kahraman 1995: 263.

KAYNAKÇA

Agoston, Gubor (1999), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)", **Osmanlı 6 (Teşkilat),** s.621-632, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Alıcı, Lütfi (1998), "Dîvân-ı Nâşid (İncelemе-Tenkitli Metin)", İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Bağrıaçık, M. Ziya (1995), "Dürrî Divanındaki Tarih Manzumeleri", Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Biltekin, Halit (1993), "Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divanının Tenkitli Metni", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Dikmen, Hamit (1991), "Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Eldem, Sedad H. (1973), **Köşkler ve Kasırlar**, İstanbul, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yay.

Elmas, Sevgi (1997), "Rahmî (Kırımlı, Mustafa) Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni", Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Eralp, T. Nejat (1993), **Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Silahlar**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Evyapan, Gönül Aslanoğlu (1972), **Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri**, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Horata, Osman (2002), "Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lale Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı", **Türkler 11**, Altmışbirinci Bölüm (Osmanlı Klâsik Döneminde Dil ve Edebiyat), s.573-592, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

İlgürel, Mücteba (1979), "Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 32, s. 301-322.

İnalcık, Halil (1957), "Osmanlılarda Ateşli Silahlar", **Belleten**, Cilt: XXI, Sayı: 83, s. 508-512.

İpekten, Haluk–M. Özergin (1959), "Sultan Ahmed III. Devri Hadiselerine Ait Tarih Manzumeleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: 13, s. 125-146.

Kahraman, Atıf (1995), **Osmanlı Devleti'nde Spor**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kutlar, Fatma S. (1988), "XVIII. Yüzyıldan Bir Şair: İzzet Ali Paşa (Metin-İnceleme)", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Macit, Muhsin (1997), Nedîm Divanı, Ankara, Akçağ Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993a), "Biniş-i Hümâyûn", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I**, s. 233, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Pakalın, Mehmet Zeki (1993b), "Tüfenk", "Tüfenkçi", "Tüfenkçibaşı", "Tüfenkçi Yamağı", "Tüfenk Endâz", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III**, s. 535-537, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Parry, V. J. (1973), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kullanılan Harp Malzemesinin Kaynakları", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat FakültesiTarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı:3, s. 35-46.

Sertoğlu, Mithat (1986), **Osmanlı Tarih Lûgatı**, İstanbul, Enderun Kitabevi.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1988), **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yıldız, Doğan (1979), **Türk Spor Tarihi**, İstanbul, Eko Matbaası.